

VASTARNO lil vašo
arakhipe e SEKSUALNIKANE

BUTJARNENGO katar
o ZURALO BILAČHIPE

maj 2017, Skopje

VASTARNO lil vašo arakhipe e SEKSUALNIKANE BUTJARNENGO katar o ZURALO BILAČHIPE

Ikalutno:

Khedipe vaši emancipacia, solidarnipe
thaj jekhipe e džuvljengoro - ESE

Ul. Maksim Gorki br. 20-1-4, Skopje

Tel: 02 3298 295; 3298 296

Faks: 02 3211 453

www.esem.org.mk

I studia si finansirime katar:

Vašo vastarno lil...

O Vastarno lil vašo arakhipe e seksualnikane butjarnengoro katar o zuralo bilačhipe si kotor e seriatar vastarne lila save so si kerde e džuvljenge save si viktimia ko bilačo zuralipe, kerde katar o Proekto e USAID-eskoro vašo juristikano arakhipe e džuvljengoro. O proekto e USAID-esko kerel o Khedipe vaši emancipacia, solidarnipe thaj jekhipe e džuvljengoro ESE ano jekhajekh butikeripe e Putarde vudaresa Makedonia - La strada thaj i koalicia "Seksualnikane thaj satipaskere čačipa e marginalizirime khedinengoro: thaj astarel e trin klidarde komponente: lačharipe e juristikane procedurakoro ane vastušeja save so si phandle e bilače zuralipasa thaj e diskriminaciasa upral e džuvlja; anglipe e zakoneskere pervazeskoro savasa ovela dendo arakhipe e biktimengoro katar o bilačo zuralipe thaj anglipe e butjakoro e dizakere organizaciengoro save so den juristikano dendo dumo e džuvljenge katar o bilačo zuralipe thaj diskriminacia.

Panda isi patrijarhalnikane baripena thaj prejudicie vaši rola e džuvljakiri ani familia thaj ano amalipe save so si suštinakere fakoterstar thaj dela asaripe upral o toleriripe thaj minimiziripe e jerikane bazirime bilačhipaskoro, sar thaj o rodipe e došakoro thaj e obligaciakoro vašo bilačhipe kori e viktimia. Bezexaske, baro kotor adale pozengoro si kerde thaj ke prezententia e instituciengoro ko sistemo, thaj adathâr isi thaj dendo dumo thaj arakhipe e viktimongoro katar o bilačhipe saveske ka ovel arakhli adekvatikani, ko vaxt thaj kvailtetnikani činavdipe. Thaj e viktime nanaj kodobor informirime vaše lengere čačipena thaj e akanutne šajdipa vašo lengoro arakhipe katar o bilačhipe. Kodole sebebendar gindinaja kaj ano proceso e deipaskoro dumo e viktimenge trubul te ovel savaxtuno informiripe thaj kuražipe.

E vastarne lila si kerde upral i funda e eksperenciakoro save so sine e viktimen katar o familiakoro bilačhipe, kinobikinipe e manušenca thaj e seksualnikane butjarnenca ani relacia e resipaskoro dži e autorizirime institucie thaj arakhipe save so sine lenge dende.

Patjas kaj ano Proekto e USAID-eskoro vašo juristikano arakhipe e džuvljengoro prekal e kerde legarutne lila ka ovel dendo o barjovipe e informiripaskoro e viktimengoro vaše zakoneskere mehanizmia vašo arakhipe thaj panda pobuter ka del len kuraži te labaren akala mehanizmia vašo arakhipe katar o bilačo zuralipe.

O vastarno lil vašo arakhipe e seksualnikane butjarnengoro si kerdo e seksualnikane butjarnenge save so si viktimia ko bilačo zuralipe, numa thaj adalenge so si potencialnikane viktime. O vastarno lil ikerel informacie vaše napia save so ka šaj te oven kerde vaše seksualnikane butjarne te arakhen pumen katar o bilačhipe. Džipherde, o Legarutno lil del informacie vaše mehamizme save so arakhen e seksualnikane butjarnengere čačipa kana isi bilačhipe, diskriminacia thaj phagipe e lengere čačipangoro.

Akava Vastarno lil lela ko dikhipe thaj e ververikane forme save so o individualcia so si ano proceso labaren thaj e rizikoja save so šaj te ikljoven thaj te keren e seksualnikane butjarne te oven kišle ko bilačhipe. O vastarno lil si kerdo e seksualnikane butjarnenge save so keren buti ko phandlo than, ko putardo than, ane kafane thaj aver forme e seksualnikane butjake.

1.

XULIPE

E seksualnikane butjarne si pherde beršale manuša save so, tikne vaxteske vaj ničale, peskere marzesa den seksualnikane servise lovenge vaj avere šukar butjenge. I seksualnikani buti si historizirime kriminalizirime thaj stigmatizirime thaj anel džis erioznikane phagerdipa upral o dživdipe thaj sastipe e seksualnikane butjarnenge ani Makedonia. I seksualnikani buti ani Republika Makedonia si regulirime sar phagipe mamuj o putardo niče thaj šandipe, a došalnipasa ovela sankcionirime o organiziripe, maškaripe ja pale zoresa deipe ki seksualnikani buti. I sistematikani diskirminacia isi la kerde bariere, thaj but seksualnikane butjarne našti te aven dži e sastipaskere, socialnikane thaj juristikane servisoja, a adalesa ovela lenge bidendo o čačiipe e arakhipaskoro thajd eipske dumeskoro. E na but čirlengoro rodljaripe sikaven učo digri e zuralipaskoro upral e seksualnikane butjarne thaj biadekvatikano džovapi e instituciengoro ko lengoro arakhipe¹. Ani Makedonia dominirinela e cisrodeseskere² džuvlja thaj e transrodeskere sime³ save so keren buti e seksualnikane butjasa, thaj athar avel thaj o bilačhipe upral e seksualnikane butjarnengoro thaj si jerikane bazirime thaj rodel specifikanepa vaši prevencia thaj leskoro eliminiripe. O rodljaripe vašo jerikano bazirime zuralipe upral e džuvlja ane putarde thana ki diz Skopje sikavel kaj e seksualnikane butjarne si jekhutni grupa e džuvljengiri save si viktime ko bilačhipe katar o bimagiipe⁴.

¹ HOPS - Opcie vašo sasto dživdipe Skopje. Analiza e pozengoro e seksualnikane butjarnengoro (s.b.) vašo trubutniipe e averdipaskoro ki zakoneskiri regulativa e s.b. ani Makedonia, 2015.

² Cisrodovo sima - sima savakoro identitetu si jekh e bilogikane polosa.

³ Transrodovo sima - sima savakoro identitetu nana jekhajekh e binarnikane standardonca ano amalipe ja pale savo jeri si mamuj o bilogikano polo. Akate preperen e sime save so si jerikane bikomfereririme, kvir, transeksualcia, krosdreseria thaj av.

⁴ <http://www.reactor.org.mk/CMS/Files/Publications/Documents/scoping%20study%20%20VAW%20public%20spaces%20Skopje.pdf>.

2.

Tipoja e bilačhipaskoro saveste si inicirime e seksualnikane butjarne

FIZIKANO BILAČHIPE. O iniciripe ko fizikano bilačhipe šaj te ovel potencialnikane ratvardipa thaj ano agor thaj meripe. O fizikano zuralipe na phandela, numa thaj na limitirinel thaj e akala aktivipa: maripe, khuvipe, čhamidinipe, piresa khuvipe, čhudipe vastušejenca, tasavipe, tharipe e badaneskoro mangipe te ovel labardo jagali arma, (čhuri vaj aver arma savesa šaj te ovel kerdo ratvardipe). E avere formengoro si thaj: dandaripe, posavipe, cidipe e balendar thaj fizikano limitiripe e miškipaskoro e seksualnikane butjarneskoro.

SEKSUALNIKANO ZURALIPE. Bimangipaskoro sekso, grupakoro bimangipaskoro sekso, seksualnikano zadiripe. Fizikano zuralipe vaj psihologikano zuralipe savesa avel dži seksualnikano vjavahari mamuj e mangipaskoro e seksualnikane butjarneskoro. Athe peren thaj e aktivipa e bimangle azbavipaskoro e badaneskoro e seksualnikane butjarneskoro thaj ovel degradiripaskoro thaj teljaripaskoro; oralnikano, vaginalnikano vaj analnikani pentracia e penisosa vaj aver vastušejesa.

EMOCIONALNIKANO VAJ PSIHOLOGIKANO ZURALIPE phandela numa thaj nane limitirime, teljaripe e seksualnikane butjarneskoro (misal: bilačo anavkeripe sar kurdie, trotoarko thaj av.) anipe te ovel hošipe ko tikneder baripen; teljaripe kana isi avera manuša athe; damkeripe kaj ka ovel atako upral e pašutne vaj amala; čingar sava so isi bilače lafia ja geste; kontrola ko miškipe e seksualnikane butikerutneskoro; posesivnipe vaj aver čhania savendar ovela asari upral o psihologikano sastipe e seksualnikane butjarneskoro.

3.

Konteksto ano savo ovel o bilačhipe

Isi pobuter kontekstia, dinamike thaj faktoria save so čhiven e seksualnikane butjarnen ano riziko katar o bilačhipe. O bilačhipe ko butjarno than phandel bilačhipe katar o maškarutno, kliento vaj aver seksualnikane butjarne save so keren buti paše kote so ovela kerdi i buti (hotelo, baro, vulica thaj av.).

O bilačhipe katar o intimnikano partnero thaj džene e familiatar. I stigmatizacia e seksualnikane butjakiri legarel kori adava o partnero vaj e džene e familiakere kana gindinen kaj si dendo te ovel sancionirime i džuvli sava isi seksualnikano vjavahari e avere muršesa. Majbut si phare i seksualnikani butjarni te mukhel i bilačhipaskiri relacia vašo damkeripe, dar kaj ka našalel o kher vaj o phurederipe upral e čhave.

O bilačo zuralipe upral e seksualnikane butjarne katar e atakutne ano putardipe si butvarnikani čipota, savi so si dživdi vaši klima savi ovel kana nanaj sankcionirime e manuša save so atakuinen e seksualnikane butjarnen. E seksualnikane butjarne, majbut kodola so keren buti ko putardo si viktime e čoripangoro, von oven došalkerde vaše amalikane probleme, phandindo athe thaj e probleme e HIV-infekciencia. Adala so keren buti ane phandle thana si buteder viktime katar o bilačhipe so den lengere kinutne.

E bilačhipe katar i them si manifestirime prekal e procedure katar e institucie saven isi aktivipa kori e seksualnikane butjarne (policajcia fizikane keren maltretiripe thaj verbalnikane teljaren e seksualnikane butjarnen) vaj e bileipasa e napiengoro, vaj pale kana na den servise thaj arakhipe (kana isi čipota o seksualnikano butjarno te del informacia kaj isi mamuj leste bilačhipe katar kliento).

4.

Individualnikane napia vašo arakhipe⁵

- Patja tire instiktoske. Kana isi tut bisigurnipe vašo varesavo manuš (potencialno kliento), isi sigurno sebepo adaleske.
- Sakana informirin nekas kana džasa te kere buti ja pale adžikeres te iranes tut.
- Legar tusa bašalutni/svirče. Iker les paše vaj pale ko than kate šaj te labares les.
- Te isi tut mobilo legar les tusa. Anglo te ikljove kheraldan, dikh i bateria te ovel pherdi thaj te ovel turu kredito. Šaj te čhive numero vašo sigjarnipaskoro rodipe (policia vaj paše amal) thaj te iranes les jekhe kontaktosa ki dugma ko telefono.
- Šukar si te ovel tut tusa penkalo ja pale listo papiroskoro savasa šaj te des lače informacie vaši zurali čipota, zuralutno, numero e registraciako thaj aver informacie save so si vašo labardipe e zuralnengoro.
- Cide tut te kere buti ke izolirime lokacie kote so nijekh našti te šunel tut džikobor trubul tuke dendo dumo.
- Trubul te ovel tut zuraldipe save sa servisoja ka des thaj save moljake ka xule ko lafikeripe e klientosa.
- Majanglal šun e kliento save servise rodel, anglo te vakeres VA e butjake.
- Džikobor na phandljan lafikeripe e klientosa, iran le.
- De sama e autoske e klientoskoro. Ma xuli ano auto te isi pobuter manuša.
- Kana keres lafikeripe e klientosa, sakana te ovel tut poza kaj sian korkori patjavutni, zurali thaj isi tut kontrola upral i situacia.

⁵ E individualnikane napia vašo arakhipe si identificirime katar i rig e seksualnikane butjarnengori save so keren buti ane verver lokacie ke pobuter diza ani Makedonia. HOPS, Jekhethane siam zuraleder, 2011.

- O labaripe e alkoholeskoro thaj e drogakoro šaj te tiknjareli tiro kabuliteto te gindine sajijale, minsale thaj sigutne. Naš katar i buti te isi tut alkoholo vaj droga ano tute.

- Sakana planirin o čhani sar šaj te ikljove vaj te mukhe o than kote so keres buti. Ov fokusirime ko vjavaharipe e klientoskoro te šaj te ove koajdipe te reagirine sig.

- Te sian atakuime, ov šandime kobor si šaj thaj ko adava momento dža dži o trafikeskoro than kote so šaj te rode arka.

- Kana phandes lafi e klientosa prekal o telefono, dikh e klientonca savenca tu phades lafikeripe o jekhto drom te arakhes tut ko putardo than.

- Kana phandes lafi e klientosa prekal o telefono, ma de džovapi ke akharipa katar o garavdo numero.

- Kana keres buti ano hotelo, anglo te kere os erviso, phand lafi e klientosa te mukhel peskere evidentoja katar plesutni karta ki recepcia.

- Kana isi tut bipendžardo kliento, ulav vaxt te keres lesa lafi te šaj te pendžares le lačheder thaj te dikhe šaj vaj na te kerel tuke bilačhipe.

- Ma prejudicirin kaj disavo si šukar sade adaleske so isi les lačo uravipe.

- Ma astar buti te si o kliento telo alkoholo vaj droga.

- Kana keres buti khere, osigurin tut kaj ano thana nanaj butja save so šaj te oven labarde sar arma mamuj tute (džindžure, marame, tang vastušeja thaj av.).

- Dža ke časura vašo korkoriarakhipe te šaj te sikljoves o bilačo zuralipe thaj kana šaj te arakhes tut te atakuinda tut disavo manuš.

E transrodengere seksualnikane butjarne trubul te arakhen pumen katar klientia vašo lengoro statuso, ulavde kana nanaj len kerdi operacia ke genitalie. Trubul samasa te dikhen ka vakeren vaj na e klienteske vaše (bi)operirime genitalie. E transrodeskere seksualnikane butjarne katar o murš kori džuvli majbut si viktime ko bilačo zuralipe katar e klientia adaleske so na pučaren peskoro statuso, so šaj te anel dujgodipe ko kliento ani relacia lengere seksualnipasa. Pobaro si o šajdipe te oven atakuime vašo homofobia so si thaj i transfobia.

Te šaj te ovel tiknjardo o riziko katar o zuralipe, e transrodoskere seksualnikane butjarne šaj te limitirinen o tipo e servisongoro savo sod en te šaj te arakhen pumen katar o pučaripe e genitaliengoro thaj lengere statuseskoro.

5.

Zakoneskere mehanizmia vašo arakhipe

O bilačo zuralipe upral e seksualnikane butjarne si došalkeripasoro akto. Sakova akto e bilačhipaskoro ovel sankcionirime e sudoskere deciziasa. Ano adhinalipe e tipostar thaj e kontektoštar e zuralipaskoro, i viktima šaj te rodel arakhipe e došalkeripaskere procedurasa.

O resaripe e došalkeripaskere procedurasa si te ovel sankcia upral i bilačhipaskoro relaciripe thaj te na ovel o zuralutno pale kerdutno e bilačhipaskoro, numa thaj te kerel asari upral e aver manuša save so keren buti ko bilačhipe, adaleske so si sankcionirime e zakonesa.

So te keres kana isi bila ho zuralipe?

Kana sian viktima katar o fizikano, verbalnikano vaj seksualnikani bilačhipe, adava šaj te vakere ani majpašutni policiakiri stejsia.

I policia te na maglja te dikhljarel thaj te del ki verifikacia tiri čipota, šaj te des došalipaskiri aplikacia dži o putardo došalkeripe vaj ano sudo.

Kana isi čipota katar familiakoro bilačhipe (bilačhipe katar i rig e partneroskoro vaj dženeskoro ki familia), šaj te les sudoskoro arakhipe ano došalkeripaskoro proceduripe vaše došalipaskere aktia save so oven sankcionirime buteder, džikobor si kerde ano konteksto e familiakere pašipaskoro. Thaj šaj te ovel tuke dendo arakhipe ani dizutnikani procedura savasa ka rodes e zuralutneske te oven dende tiknevaxteskere napia vašo arakhipe. E napienca vašo arakhipe šaj te les sigutno dendo dumo thaj arakhipe.

Džikobor sian viktima katar o phagipe e čačipaskoro katar policia, pale e bilačhipa trubul te oven aplicirime ani policiakiri stejsia. Kana isi namukhipe katar e kolege, vaj policiakere oficialutne thaj na mangel te len tiri aplikacia, šaj te vazdes došalipaskiri aplikacia dži o fundavno putardo došalkeripe vaj pale dži o sudo.

Kana isi naproceduripe e policiatar, uzal e sudoskoro arakhipe, šaj te rodes te ovel sankcionirime o Sektoro vaši andruni kontrola thaj e policiakoro standardo ano Ministeripa vašo androne butja.

Kana des aplikacia mamuj o bilačhipe, dih te des tut godi thaj ted es podetalnikane informacie vašo vaxt, thaj, čhani savesa sian atakuime, sar thaj detale e atakutneskere.

Sakana zumav tut te des akala informacie e atakutneske:

- boja thaj lungipe e balengoro;
- baripe, učipe, beršipe;
- boja e jakhengiri;
- džindžure thaj aver specifikane deipa save so legarelas (sindžiro, čenja thaj av.);
- specifikane karakteristike (tetovaža, belego, čhor, mustakja);
- sung e badaneskoro;
- uravipe thaj menie (boja, marka, materialo thaj av.);
- akcento saveste vakerel, specifikane vakerdipa;
- auto te isi;

- isi vaj na videodikhipe ano pašipe e trujalipaskoro;
- aver informacie save so ka den dumo e policia ano arakhipe thaj identifikuipe e kerdutneskoro.

Džikobor sian viktima e fizikane atakoskoro: !

Rode medicinakoro dendo dumo vašo evidentiripe e ratvardipangoro.

Džikobor nane dikhle ratvardipa, šaj te oven lele misala tire badanestar te šaj te ovel arakhlo o DNK e atakutneskoro.

Kana isi čipota e atakuipaskoro roden ginekologikano dikhljaripe, palo atako.

5.1

Sar ovela vazdime došalipaskoro proceduripe

Kana sian viktima katar lokheder došalipaskoro akto (badaneskoro khuviye, sigurnipaskoro phagipe, zuraldipe thaj av.) palo rodipe i policia te evidentirinel adava trubul te vazde thaj privatnikano akto dži o sudo.

Te sian viktima katar o pharder došalipaskoro akto (zuralo bilačhipe, pharo ratvardipa, maripa thaj av.) kana ka rodes ki policia, von adale momentoste vazden akto dži o došalkeripaskoro sudo. Palo leipe e došalkeripaskere procedurakoro, o došalkeripaskoro sudo isi les trin masek te vazdel vaj na te vazdel procedura vašo bilačhutno. Te nanaj ano adava roko decizia pali prijava, durudži sian ko adava momento te xramone raportipe.

O putardo došalkerutno šaj te čhudel o došalkeripaskoro rodipe ani čipota kana isi došalkeripaskoro akto savo so na džal pali oficialnikano durudžipa vaj si puraneder vaj isi aver čipote save so ikaldena o došalkeripaskoro džovapipe.

Kana o putardo došalkerutno isi les lače tasdivipa vašo durerdipe e procedurakoro, dela došalikeripe dži o autorizirime sudo.

Palo resipe e aktoskoro, o sudia si durudži mabut ano roko katar 30 divesa te del čekatuno debatiripe.

O sudia ka akharel tut te les than ani čekatuni debata.

Ov xazari te des tasdivipe anglo sudo thaj te rodes otšteta katar o bilačhutno vaše ratvardipa thaj i dar so cidindjan thaj i ladž katar o bilačhipa.

O čekatuno debatiripe si putardi. Te šaj te arakhes tiro privatnipe vaj pale sigurnipe, šaj te rodes o sudo te ikalel e publika kana si o sudope vaj kana tudes tasdivipe.

Palo sikavipe e tasdivengoro, o sudo anel decizia savasa ka ovel dendi i usma savi ka les sar dendipe katar o bilačhipe upral tute.

6.

Kontaktia katar e organizacie thaj institucie vašo arakhipe e čačipangoro e seksualnikane butjarnengoro

POLICIA 192

MEDICINAKIRI ARKA 194

SOS - linia vaše viktime katar familiakoro bilačhipe !

070 141 700; 075 141 700; 077 141 700

Khedipe HOPS Opcie vašo sasto dživdipe Skopje
Hristo Smirnenki 48-1/6 Skopje
02/2630 499

Koalicia "Seksualnikane thaj sastipaskere čačipena e marginalizirime khedinengoro"
bul. „Kliment Ohriski“ br. 66-1/3, 1000 Skopje
02/3214 269

Ano kerdipe e vastarne lileskoro than lele:
Koalicia "Seksualnikane thaj sastipaskere
čačipena e marginalizirime khedinengoro"

Khedipe vaši emancipacia, solidarnipe
thaj jekhipe e džuvjengoro - ESE
www.esem.org.mk

ESE ESE